

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARINING O‘ZLASHTIRISH JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR VA ULARNI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Kudaybergenova Shasanem Naubetbaevna
Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kegeyli
tumani MMTB tasarrufidagi 11-maktabning
amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida uchraydigan muammolar, ularning psixologik sabablari hamda bu muammolarni oldini olish va bartaraf etishning samarali yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, o‘zlashtirish, psixologik muammolar, diqqat, xotira, motivatsiya, moslashuv, pedagogik yondashuv, psixologik yordam, rivojlanish

KIRISH

Kichik maktab yoshi — bu bolaning hayotida muhim bosqich bo‘lib, aynan shu davrda u tizimli ravishda bilim olishga kirishadi. Bu jarayon bolaning nafaqat bilim darajasiga, balki uning psixologik rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli o‘zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda o‘zlashtirish jarayonida uchraydigan muammolarning eng asosiylaridan biri — diqqatning yetarli darajada shakllanmaganligidir. Bu yoshdagi bolalar uzoq vaqt davomida bir faoliyatga e’tibor qaratishda qiynaladi. Natijada ular dars materialini to‘liq anglab yetmaydi.

Yana bir muhim muammo — xotira jarayonining yetarli rivojlanmaganligi. Ayrim o‘quvchilar o‘rgangan materialni tez unutadi, bu esa o‘zlashtirish samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Shuningdek, motivatsiyaning pastligi ham o‘zlashtirish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi o‘qishga qiziqmasa yoki uning maqsadini tushunmasa, u bilimlarni chuqur o‘zlashtira olmaydi.

Kichik yoshdagi o‘quvchilarda yana bir muammo — maktab muhitiga moslashish qiyinchiliklaridir. Yangi jamoa, yangi qoidalar va talablar bolada stress va xavotirni yuzaga keltirishi mumkin. Bu esa o‘qish jarayoniga salbiy ta’sir qiladi.

Ba’zi hollarda nutq rivojlanishidagi muammolar ham o‘zlashtirishga to‘sqinlik qiladi. Bola o‘z fikrini erkin ifoda eta olmasa yoki o‘qishda qiynalsa, bu uning umumiy rivojlanishiga ta’sir qiladi.

O'zlashtirish muammolarini oldini olish uchun psixologik vazifalar muhim o'rin tutadi. Avvalo, o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish zarur. Har bir bola o'ziga xos rivojlanish sur'atiga ega bo'lganligi sababli, unga mos yondashuv tanlanishi kerak.

Ikkinchidan, diqqat va xotirani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar o'tkazish muhim. Turli o'yinlar, mashqlar va interaktiv metodlar orqali bu jarayon samarali tashkil etiladi.

Motivatsiyani oshirish uchun o'quvchilarni rag'batlantirish, ularning kichik yutuqlarini ham e'tirof etish lozim. Bu ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, ijobiy psixologik muhit yaratish ham muhimdir. O'qituvchi va ota-onaning qo'llab-quvvatlashi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Maktab psixologi o'quvchilar bilan individual va guruh mashg'ulotlari o'tkazib, ularning psixologik muammolarini aniqlaydi va tegishli yordam ko'rsatadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim vazifa hisoblanadi. Ota-onalar bolani qo'llab-quvvatlashi, unga ortiqcha bosim o'tkazmasligi va o'qish jarayonida yordam berishi zarur.

O'zlashtirish jarayonida muammolarni oldini olish uchun o'qituvchilar darsni qiziqarli va interaktiv tarzda tashkil etishi kerak. Bu o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilar shaxsining shakllanishi o'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan tashqari boshqa faoliyatlar o'yin, muloqot va mehnat faoliyati ham o'quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bogliq bo'lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi bolalarda o'qishda ma'lum yutuqlarga erishish ehtiyojini qondirishga, shuningdek, tengdoshlari orasida o'z o'rniga ega bo'lishiga imkoniyat ham yaratadi.

Aynan ana shu o'rin yoki mavqega erishish uchun ham bola yaxshi o'qish uchun harakat qilishi mumkin. Bu yoshdagi bolalar doimiy ravishda o'zlari erishgan muvaffaqiyatini boshqa tengdoshlari muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim. Kichik maktab davrida bolalardagi musobaqaga kirishish motivi tabiiy psixologik ehtiyoj hisoblanib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida bog'cha davridan boshlab yuzaga kela boshlaydi va kichik maktab davrida, shuningdek o'smirlik davrida ham yaqqol ko'zga tashlanadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar kattalarning u haqidagi fikr va bergan baholariga qarab, o'zlariga o'zlari baho beradilar. O'quvchining o'ziga-o'zi beradigan bahosi, asosan, to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining beradigan bahosiga va turli

faoliyatlaridagi muvaffaqiyatlariga bog'liq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'z-o'ziga beradigan baholari turlicha - yuqori, adekvat - mos yoki past bo'lishi mumkin. Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalash uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy, shaxsiy xususiyatlarni yuzaga kelish va mustahkamlash davri deb hisoblash mumkin. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan bir qatorda, mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mehnatsevarlik, asosan, o'qish va mehnat faoliyatida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Mehnatsevarlik bolada o'zi qilayotgan mehnati unga zavq bergan taqdiridagina yuzaga keladi. Bolada mustaqillik xususiyatining shakllanishi asosan kattalarga bog'liq. Agar bola haddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq xususiyatli bo'lsa, unda asta-sekinlik bilan bo'ysunuvchanlik, tobelik xususiyati mustahkamlana boradi. Biroq bolani vaqtli mustaqillikka undash, unda ba'zi salbiy xislatlarning shakllanishiga ham olib kelishi mumkin, chunki hayotiy tajribalari, asosan, kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shuningdek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, unda bolaga biror bir mas'ul vazifani mustaqil bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilsin. Ana shu his bolada mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi. *Baho o'quvchi o'zlashtirishiga ta'sir qiladimi?*

Birinchi sinf o'quvchisining har qanday intilishini qadrlash lozim. Dabdurustdan yomon bahosi bilan maktabga endigina qadam qo'ygan bolaning orzularini bir zumda yo'qqa chiqarishga hech bir o'qituvchining haqqi yo'q. Shuning uchun har bir bolaga individual yondashib, o'qish istagidagi barcha harakatlarini rag'batlantirish zarur. Bu borada joriy qilingan ball sistemasida baholash eng oqilona yo'ldir.

Biroq birinchi sinf o'quvchisiga «1» baho emas, ball deb tushuntirsangiz-da, u baribir baho deb tushunadi. Shuning uchun har gal birinchi sinfni qabul qilganimda ularni maktab ta'limiga moslashgunlaricha baholamayman. Balki rag'batlantiraman. Ya'ni, gul — «5», gulning yaprog'i — «4», shunchaki aylana — «3», uchburchak — «2»ni anglatadi. Rangli uchburchakni qo'lga kiritgan o'quvchimga bu uchburchak «ikki»ni anglatadi deb hech qachon izoh bermayman. Har bir predmet ball hisoblanishini, faqat ular yaxshi yoki sustroq javob berilganiga qarab turlicha bo'lishini tushuntirish zarur. Shuning uchun turli rangdagi aylana yoki uchburchak olgan bolalarni ham xafa qilmaydi. Uning o'rniga «gul»ni qo'lga kiritish istagida yaxshiroq harakat qiladi. 1- sinfda bolani ana shunday rag'bat usuliga o'rgatib, ikkinchi sinf

boshidan raqamli baholashga ko'niktirish, ularning o'qishga bo'lgan ilk qiziqish va ishtiyoqini so'ndirmaslik uchun xizmat qiladi.

Baho o'qishga undashi kerak

Darsga tayyorlanmagan bolani yaxshiroq harakat qildirish, mas'uliyatni chuqurroq his qilishi uchun ham har doim a'lo baho qo'yib bo'lmaydi. Har bir o'quvchini mehnatiga yarasha baholash kerak. Har qanday vaziyatda ham bola rag'batlantirib turilsa, tushkunlikka tushmaydi. Uning o'rniga xatolarini takrorlamaslikka tirishadi. Buning uchun quyidagi usuldan foydalanish mumkin: hafta mobaynida «to'rt» olmagan o'quvchiga yulduzcha sovg'a qilinadi.

Agar birikkita «to'rt» olsa-da, bolaning intilishlari namunali bo'lsa, uni ham yulduzcha bilan taqdirlanadi. Bir oy oxirida 4ta yulduzcha, ya'ni har haftada yulduzcha olgan bolaga kitob sovg'a qilish ularga o'ziga xos motivatsiya beradi. Buni ko'rgan sinfdagi yaxshi yoki o'rta o'qiydigan o'quvchilar ham qiziqadi, havas qiladi va o'zlari ham qatorasiga rag'batlarni qo'lga kiritishga harakat qiladi. Chunki o'quvchi uchun o'qituvchining e'tibori hamma narsadan ustun turadi.

O'qituvchi har bir darsda imkoni boricha butun sinf jamoasini baholay olishi kerak. Hech bo'lmaganda, bolaning darsga qanday tayyorgarlik ko'rganini nazorat qila olishi darkor. Shundagina har bir o'quvchi berilgan vazifaga jiddiy qaraydi. Yana sinfdagi yetakchi bolalarda o'zlarini ko'rsatish, birinchi bo'lish istagi yuqori bo'lganligi uchun ham ular topshiriqlarni dars jarayonining o'zidayoq bajarib, tezda baholanishni xohlaydilar. Biroq bunda o'zlashtirish sayoz bo'lib qolishi mumkin.

Chunki tez qabul qilingan ma'lumotlar inson xotirasidan qisqa muddatda o'chib ketadi. Shuning uchun, boladagi har bir qilingan harakatni hurmat qilgan holda unchalik faol bo'lmagan bolalarni ham bahslarga, savol- javoblarga ko'proq jalb qilish kerak. Ularni ham fikri teran, har qanday vaqtda vazifaga yechim izlaydigan faol o'quvchiga aylantirishda o'qituvchi ter to'kishiga to'g'ri keladi. Shu mehnat ortidan esa, albatta, sinf jamoasining ko'rsatkichlari yuqori bo'lishiga erishiladi.

Bola olayotgan har bir bahoda ota-ona omilining o'rni bo'lishi zarur. Ayniqsa, har bir qo'yilgan «2» dan ota-ona xabar topishi, kerak bo'lsa, o'qituvchi tomonidan aytilishi kerak. Bu o'quvchining yo'l qo'yayotgan kamchiligini to'g'rilashga va ruhining tushib ketmasligiga xizmat qiladi. Ota-onalarning bu o'rinda bolani asossiz ravishda «nimaga ikki olding?» deb koyiyverishidan hech qanday naf yo'q.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar ko'plab psixologik omillar bilan bog'liq. Ushbu muammolarni o'z vaqtida aniqlash, individual yondashuv, psixologik yordam va ijobiy muhit yaratish orqali ularni bartaraf etish mumkin. Bu esa o'quvchilarning bilim darajasini oshirish va ularning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ta'lim to'g'risidagi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Toshkent 1997 y.
2. Goliza M.V. "Возрастная и педагогическая психология"
3. Gafarov A.E, "Pedagogik amaliyot". Toshkent 2002 y.
4. Gurova A. "Диагностика психического развития детей".
5. Ziyonet

